

א. יוצא דופן והבא אחריי; רבי טרפון אומר: שניהם ירעו עד שיסתאבו, שמסופק האם בכור לדבר אחד [יוצא דרך דופן הוא בכור ללידות. ואילו יוצא דרך רחם – בכור לרחמים] הוא בכור אם לאו. (ומפטר רחם ממעט רבי טרפון זכר שיצאה נקבה לפניו, שפטור מן הבכורה. עפ"י תוס').
רבי עקיבא אומר: שניהם אינם בכור (פטר רחם – ולא יוצא דרך דופן; בכור – ולא זה שקדמו אחר).
[ישנה דעה שלישית; יוצא דופן אינו בכור משום פטר רחם, אבל הבא אחריי – בכור, שבכור לדבר אחד הוא בכור (רבי שמעון להלן מז: ובתוס' שם; וע' גם חזו"א סו"י יט)].
הלכה כר' עקיבא (רמב"ם בכורות ב,ד; יו"ד שטו,ב. וכדעה הסתמית במשנה מז:).

ב. זכר היוצא דרך רחם שבא אחר נקבה יוצאת דופן – לדברי רבי עקיבא אינו בכור (שבכור לדבר אחד אינו 'בכור'. כן מסקנת הגמרא, כאביי). לדברי רבי טרפון – ספק.
ואולם נקבה שיצאה דרך רחם, הזכר הבא אחריה אינו קדוש בבכור אפילו לר"ט לפי שאינו פטר רחם, כאמור (עפ"י תוס'. וע' שפ"א).

ג. כלל הצריך לפרט; הפרט נצרך כדי לפרש משמעותו הסתמית של הכלל – כגון פטר רחם הוא פרט המפרש את משמעות הכלל בכור, שאין משמעו לידה ראשונה או בכור לזכרים אלא בכור הוא זה הפוטר את הרחם, 'בכור לרחמים'.

שונה זה ממידת 'כלל ופרט' דעלמא שהפרט מציין פריט אחד או כמה מתוך הכלל הכולל עוד, אבל אינו מפרש את משמעותו, הלכך שם דנים שאין בכלל אלא מה שבפרט [כגון קדש לי כל בכור... זכר – אין בכלל אלא מה שבפרט, זכר ולא נקבה], אבל ב'כלל הצריך לפרט' אין הפרט בא למעט פרטים אחרים (עפ"י פרש"י).

וכן פרט הצריך לכלל; כל שבלעדי הכלל היינו שוגים בהבנת הפרט, כגון לולא בכור הוא אמינא כל פטר רחם קדוש, אף הבא אחר יוצא דופן.

פרש ר"י (בתוס'): לאביי שהסיקו כמותו, שבכור לדבר אחד אינו 'בכור', נמצא שמשמעות בכור משמשת הן כפרט כלפי פטר רחם [לומר שאין די בבכור לרחמים אלא צריך שיהא גם בכור ללידה, להוציא הבא אחר יוצא דופן שאינו בכור], והן כלל לגביו [שהרי 'פטר רחם' נצרך למעט יוצא דופן]. הרי ש'בכור' ו'פטר רחם' כל אחד לגבי חברו הוא כלל הצריך לפרט ופרט הצריך לכלל.

ורבנו תם סובר שפטר רחם אינו פרט הנצרך לכלל אלא כשאר פרט הבא למעט ולסיים הכלל. ואיזהו 'כלל הצריך לפרט' – כגון וכסהו בעפר שלמדים מ'בעפר' שצריך ליתן עפר מלמטה ועפר מלמעלה, ומן הכלל לבד לא שמענו כיסוי דלמטה.

דפים יט – כ

כת. א. האם ובאלו אופנים חוששים בדיני התורה למיעוט?

ב. מה דינו של 'רוב התלוי במעשה'?

ג. הלוקח בהמה מן הנכרי ואין ידוע אם ביכרה אם לאו – מה דינה?

א. רבי מאיר חושש למיעוט (וכן דעת רבי ישמעאל, לחוש למיעוט לחומרא – לרבא. וכן הסיקו לרבי עקיבא שלכך חלב אינו פוטר). וחכמים חולקים.

[במקום שלא אפשר, מודה רבי מאיר שסומכים על הרוב (עפ"י חולין יא:).

וכן ב'מיעוטא דמיעוטא' מודה (ע' ע"ז לד: גטין ב:)].

א. מחלוקתם ברובא דליתא קמן [כגון רוב קטנים אינם סריסים], אבל ברובא דאיתא קמן כגון תשע חנויות מוכרות בשר שחוטה ואחת נבלה – מודים שהולכים אחר הרוב, כמו ברוב דיינים (עתוס' עפ"י חולין יא; ר"ן ע"ז מ. ועהו"א טהרות ז,יא).

ב. החשש למיעוט – פרשו התוס' כאן – הוא מדרבנן ולא מדאוריתא. ואולם אם החזקה מסייעת למיעוט, חוששים למיעוט מן התורה לאותן דעות, ואף לקולא – לעשות 'ספק'. וכגון ספק טומאה ברשות הרבים, יהא טהור.

ג. להלכה, פסק רבנו תם שחוששים למיעוט כאשר ישנה חזקה המסייעתו, עכ"פ מדרבנן ולחומרא. וכמה ראשונים חולקים וסוברים שלעולם הולכים אחר הרוב, גם כשיש חזקה המתנגדת (עתוס' יבמות לו; תוס' ורשב"א שם ק"ט, ובמשמרת הבית א,א; תוס' נדה יח: חדושי הרמב"ן חולין ג: שו"ת מהרי"ק קעא ד"ה ואשר כתב עוד; שו"ת רעק"א קח; בית הלוי ח"ב כב ואילך; שו"ת אור לציון יו"ד כא ועוד). וע"ע קדושין פ.

וישנם מקומות שחשו חכמים למיעוט אעפ"י שאין עמו חזקה, כגון משום חומרא דאשת איש או משום גזרה מיוחדת (עתוס' כאן ובראשונים קדושין ג. וע' סנהדרין סט – בדיני נפשות).

ב. רוב התלוי במעשה [כגון בהמה שאין ידוע אם ביכרה, והרי ה'רוב' האומר שבהמות מתעברות ויולדות תלוי הוא בהרבעת זכר (ופעמים שהאדם נצרך להרביע הבהמות ואינו דבר טבוע בקביעות (עתוס')], אמר רבינא: מודים חכמים שחוששים למיעוט.

א. משמע בגמרא שרבא אינו מודה בדבר, מכך שהעמיד דברי רבי ישמעאל כרבי מאיר. והלכה כרבינא. וגם לדבריו הרי זה ספק ומצטרף לספק-ספקא. ויש אומרים שאינו אלא חשש מדרבנן, ולפי"ז אפשר שגוי מסיח לפי תומו נאמן בזה, וצ"ע (עפ"י חו"א כ,ה. וע' בסמוך).

ב. אין זה כלל מקום שרוב התלוי במעשה אין הולכים אחריו, אלא תלוי בשיקול דעת חכמים (עפ"י חו"א כ,ד).

ג. לדברי הנצי"ב (משיב דבר ח"ה כו), מעשה אדם בר דעת אינו נחשב 'רוב התלוי במעשה'. וי"ח).

ד. כאשר גם הצד של המיעוט תלוי במעשה, אין זה נידון כ'רוב התלוי במעשה' (עפ"י רמב"ן חולין יא: וע"ע קדושין ג). ואפילו צד הרוב הוא מעשה גדול וצד המיעוט מעשה חלקי, הולכים אחר הרוב (עפ"י שו"ת מהר"ם חלאה סוס"י סא).

ה. אם ידוע לנו שנעשה מעשה ברוב, כגון ברובא דאיתא קמן – הולכים אחר הרוב אעפ"י שהוא תלוי במעשה (עפ"י מהר"ם חלאה סס).

ג. הלוקח בהמה מן הנכרי ואין ידוע אם ביכרה אם לאו, ולא ראינו אם טינפה או פלטה שליה; לדברי רבי ישמעאל, עז תוך שנתה ורחל בת שתיים ופרה וחמור בנות שלש [ריבר"י אומר: חמורה בת ארבע] – ודאי לכהן, שהלידה בגילאים הללו ודאי אינה לידה שניה. מיכן ואילך – ספק [אם משום שסובר רבי ישמעאל בכל רוב 'דליתא קמן' לחוש למיעוט (רבא). אם משום שברוב התלוי במעשה חוששים למיעוט (רבינא)].

עתה הפרות יולדות קודם הזמן הנזכר. וכתבו הראשונים שנשנתו הטבעים מזמן הש"ס.

לדברי רבי יהושע, אף עז תוך שנתה הריהי בספק שמא טינפה בעבר ושוב אין כאן בכור, הלכך אין צריך ליתן לכהן. [ואילו ר' ישמעאל סובר שאין לחוש לטינוף, שהוא מיעוט. או סובר שהמטנפת אינה חוזרת ויולדת תוך שנתה].

ומסברת עצמו אמר רבי יהושע – שלא כשמועתו – שאפילו ידענו שלא טינפה תוך ששה, אפשר שטינפה

העו בתום ששה חדשים ואעפ"כ תלד בתוך שנתה. וכן רחל, אעפ"י שטינפה בתום שנה ראשונה, אפשר לה לילד בשנה השניה. ואעפ"י שזמן עיבורה של בהמה דקה חמשה חדשים – אפשר שמשך הטינוף פחות משלשים יום ומיד מקבלת זכר, או אפשר שסובר שחמשה חדשים בבהמה אינם מלאים, או מקצת היום ככולו (כ"פ רש"י). והרמב"ן מפרש שאם ראינו שטינפה בתום ששה, וילדה בתוך שנתה – בזה אמר ר' יהושע מסברתו שהולד אינו בכור).

לפי קבלתו של רבי יהושע, פרש"י שאם ראינו שטינפה לאחר ששה חדשים וילדה בתוך שנתה – ודאי בכור הוא, שאותו טינוף אינו טינוף גמור היה, שאם כן לא היתה יולדת תוך שנתה.

בכל מקום שהוא ספק בכור – ירעה עד שיסתאב וייאכל במומו לבעלים.

א. הלכה כרבי יהושע [שכן דעת רבי עקיבא במשנתנו, והרי רבי ישמעאל יחיד לגביהם], שעז בת שנתה חוששים בה שמא טינפה, והוא מיעוט המצוי (רבנו יונה) ויש למיעוט זה סיוע, כי רוב בהמות מתעברות כשמגיע זמנן להתעבר. וגם אין הולכים בממון אחר הרוב ומעמידים אותו בחזקתו ואין צריך ליתן לכהן (תוס' ורא"ש).

הרמב"ן כתב שהלכה כגמריה דר' יהושע, שעז שטינפה בתום ששה חדשים, ודאי לא תלד שוב תוך שנתה. ואם לא ראינו שטינפה – חוששים שמא טינפה ואין נותן לכהן, אבל הבכור קרב שיש לילך אחר הרוב, אלא שלוקח דמיו מן הכהן. הרי שלדעת הרמב"ן לא נחלקו ר' יהושע ורע"ק על ר' ישמעאל אלא לענין נתינה לכהן, שהמע"ה, אבל לענין הקרבה – הולכים אחר הרוב. ודלא כהתוס' שכתבו בסוף דבריהם שגם לענין הקרבה ושאר הלכות שחוששים למיעוט מטנפות (וע' גם ברא"ש וברמב"ם (ד, ז). וע"ע בענין זה במהריט"א כה; קונטרס הספקות ו, ה; חזו"א כ, ג, ד; חדושי הגר"ר בענגיס ח"א כד; שערי ישר ה, כה).

ב. לאחר הגילאים האמורים, הרי זה ספק כמו שאמר ר' ישמעאל, ולא מצינו מי שחלק עליו בזה (רא"ש ור"פ).

ג. אין הנכרי נאמן לומר שכבר ביכרה אפילו מסיח לפי תומו – שיתכן ולהשביח מקחו אומר כן, לומר שאינה מסתכנת בלידה (עפ"י רא"ש ותוס' כא: ד"ה אשתבוזי. והש"ך (שטו) סק"ב עפ"י תה"ד ועוד) כתב אפילו אם ניכר שאינו מתכוין להשביח מקחו אינו נאמן. אך יתכן שלפי רבינא [כ: שהלכה כמותו], כאשר העז בת שנה ויותר, נאמן נכרי המסיח לפי תומו לומר שביכרה, שהרי מדין תורה יש לילך אחר הרוב שיולדות עד אז (עפ"י חזו"א כ, ה).

ראינה חולבת; רבי יהושע פוטר אפילו בתוך שנתה (וגם אם גדלה בבית ישראל ולא ראינה יולדת ואין כאן רוב בהמות יולדות). עפ"י רש"י ומהרש"א, כיון שרוב החולבות – יולדות. ור' עקיבא סובר חלב אינו פוטר, שחוששים למיעוט החולבות טרם לידה.

רוב הראשונים פסקו שחלב פוטר, ואולם רבנו תם פסק שחלב אינו פוטר. וכן מנהג אשכנז, ואפילו בבהמה בת כמה שנים, אלא שבצירוף צד נוסף כתבו להקל (ע' יו"ד שטז, ג. וע"ע בשו"ת מהר"ם מינץ לר"לה).

דין בהמה המינקת – להלן כד.